

УДК 338

Штангрет А.М.*доктор економічних наук,
завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту
Української академії друкарства***Сухомлин Л.Є.***кандидат економічних наук,
завідувач сектором економіки та бізнесу
Інституту інноваційних технологій та змісту освіти*

ПРІОРИТЕТНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті розглядається стійкість соціально-економічної системи як основа забезпечення економічної стійкості підприємства. Визначено та охарактеризовано ключові підходи до трактування поняття «економічна стійкість» на мікрорівні. Доведено, що основою досягнення економічної стійкості підприємства мають стати управлінські рішення, спрямовані на забезпечення рівноваги підприємства та максимальної адаптивності до зміни середовища функціонування.

Ключові слова: економічна стійкість, рівновага, адаптивність, система, розвиток.

Штангрет А.М., Сухомлин Л.Е. ПРИОРИТЕТНОСТЬ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ КАК СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье рассматривается устойчивость социально-экономической системы как основа обеспечения экономической устойчивости предприятия. Определены и охарактеризованы ключевые подходы к трактовке понятия «экономическая устойчивость» на микроуровне. Доказано, что основой достижения экономической устойчивости предприятия должны стать управленческие решения, направленные на обеспечение равновесия предприятия и максимальной адаптивности к изменению среды функционирования.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, равновесие, адаптивность, система, развитие.

Shtangret A.M., Suhomlin L.E. PRIORITY TO ENSURE ECONOMIC VIABILITY AS A SOCIO-ECONOMIC SYSTEM IN THE CONTEMPORARY ECONOMY

In the article the stability of the socio-economic system as a basis to ensure economic viability. Defined and described key approaches to the interpretation of the concept of micro economic stability. It is proved that the foundation of achieving economic viability managerial decisions should be aimed at ensuring the balance of the enterprise and maximum adaptability to changes in the environment of operation.

Keywords: economic stability, balance, adaptability, system development.

Постановка проблеми. За останні два десятиліття вітчизняна економіка пройшла тернистий шлях від планової до ринкової через розрив господарських зв'язків із союзними республіками, створення підвалин законодавчої бази, формування власної фінансової сфери, введення в обіг національної валюти, приватизацію більшості підприємницьких структур і т. д., що, безумовно, не найкращим чином вплинуло на ефективність господарської діяльності її первинної ланки – підприємства.

В умовах постійної та складно прогнозованої зміни зовнішнього середовища і внутрішніх умов здійснення господарської діяльності існує висока ймовірність виникнення загроз, реалізація яких може призвести до появи ознак кризового стану, а надалі і банкрутства значної частини вітчизняних підприємств. Реальність розвитку подій за таким сценарієм ґрунтується на тих фактах (для прикладу взято інформацію Державного комітету статистики України щодо діяльності промислових підприємств), що індекс промислової продукції у 2012–2013 рр. становив, відповідно, 99,5% та 95,7%; фінансовий результат (сальдо) до оподаткування підприємств у 2012 р. зменшився порівняно з 2011 р. на 63,59%, а у 2013 р. – ще на 35,84%; рентабельність (збитковість) усієї діяльності становила у 2011 р. – 1,17%, 2012 р. – 0,2%, 2013 р. – -0,3% [1].

Наявність значної кількості загроз для ефективного функціонування кожного суб'єкта господарювання потребує удосконалення наявних та розроблення нових механізмів управління, які б перш за все були спрямовані на забезпечення стійкості підприємства як соціально-економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних і практичних аспектів стійкості підприємства приділяли увагу такі науковці, як Н. Алексеєнко [2], О. Ареф'єва [3], С. Бараненко, О. Василенко, О. Зайцева, О. Зеткіна, В. Іванов [4], А. Кучерявий, Г. Мохонько, Н. Сабанчієва, Т. Сухорукова, А. Севаст'янов [5], Н. Шандова, В. Шеметов та ін. Увага науковців була сконцентрована на обґрунтуванні поняття «економічна (або стратегічна) стійкість», визначенні факторів стійкості підприємства та розробці методичних основ оцінювання її рівня.

Мета статті полягає у дослідженні сутності поняття «стійкість» як основи забезпечення економічної стійкості підприємства та визначенні її ключових параметрів в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно інформації, представленій в тлумачному словнику С. Ожегова і Н. Шведової [6], stability в перекладі з англійської «стабільність, стійкість» – абсолютно однакові поняття, що означають постійність, міцність положення якої-небудь системи. У тлумачному словнику української мови [7] поняття «стійкий» визначено як «здатний витримати зовнішній вплив, протидіяти чомусь; здатний зберігатися, існувати в несприятливих умовах; який не піддається сторонньому, переважно негативному, впливу; для якого характерні стабільність, постійність; сталий».

Потрібно підкреслити, що поняття «стійкість» не є новим, скоріш навпаки – має давню історію активного застосування в різних галузях науки, зокрема в філософії, математиці, фізиці, механіці, біології, медицині, теорії організації та економіки. Так, з

філософської точки зору стійкість є виявом однієї з характеристик стану руху й розвитку матеріальної субстанції. Серед її можливих форм руху реалізуються лише стійкі форми, а нестійкі швидко руйнуються внаслідок принципової стохастичності внутрішніх і зовнішніх впливів [8]. У математичних науках виділяють різні типи стійкості: статичну, динамічну; структурну і результуючу стійкість траєкторії; стійкість за початковим положенням; стійкість до зовнішніх збурень; стійкість інваріантної множини; стійкість аттрактора, або асимптотична стійкість, тощо. У багатьох сучасних дослідженнях домінуючою є думка, що вивчення чинників стійкості – найбільш раціональний шлях пізнання сучасних систем будь-якої природи і будь-якого рівня.

В економіці термін «економічна стійкість» був застосований при вирішенні проблеми обмеженості природних ресурсів, що стала актуальною у період загострення енергетичної кризи 1973 та 1979 рр. Розроблена концепція економічної стійкості передбачає забезпечення стабільного розвитку світового господарства на основі економічного і раціонального використання природних ресурсів.

Особливо актуальною є проблема стійкості соціально-економічних систем для вітчизняних підприємств внаслідок суттєвої змінності та зростаючої агресивності зовнішнього середовища функціонування та певної хаотичності в процесі організації взаємодії між складовими внутрішнього середовища, відсутності механізму узгодженості інтересів та складності розроблення та реалізації стратегії розвитку.

Іншою важливою проблемою є те, що теоретичними основами забезпечення стійкості підприємства стали перекладні наукові джерела, що не сприяє чіткості формуванню відповідних теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій. Як наслідок, проведене дослідження дозволило виявити ряд ключових підходів до трактування поняття «стійкість».

Так, з позицій теорії максимізації прибутку, прихильниками якої були А. Сміт, А. Маршалл, Д. Кейнс та інші відомі економісти [9], стійкий стан суб'єкта господарювання визначався як такий стан, при якому даний суб'єкт здатний підтримувати прибуток на заданому рівні.

Другий підхід, розробниками якого можна вважати таких науковців, як Н. Алексеєнко, І. Брянцева, І. Гончаров, О. Зайцев, Р. Коренченко та Л. Лактіонова, доводить, що стійкість підприємства суттєво залежить від ефективності використання наявних ресурсів. Для прикладу, Н. Алексеєнко доводить, що економічна стійкість – це стан його матеріальних, економічних і трудових ресурсів, їх розподіл і використання, які забезпечують розвиток підприємства на основі зростання прибутку і капіталу при збереженні платоспроможності та кредитоспроможності в умовах допустимого рівня ризиків [2].

Згідно третього підходу, авторами якого можна вважати таких науковців, як В. Бугай, О. Василенко, І. Зачадов, В. Іванова, О. Островська, П. Половкін та М. Шпак, досягнення стійкості підприємства можливе через протидію різним негативним зовнішнім та внутрішнім впливам. Так, В. Іванов визначає економічну стійкість як здатність економічної систем не відхилятися від свого стану при різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливах за рахунок ефективного формування і використання фінансових, виробничих і організаційних механізмів [4].

В основі четвертого підходу, що сформований у працях О. Ареф'євої, А. Бурди, Д. Городянської, Р. Єрмейчука, В. Іванова, К. Малініна, В. Суво-

рова, Т. Сухорукової та А. Фолом'єва, покладено твердження, що досягнення стійкості підприємства є можливим лише за результатами узгодженої дії. Так, О. Ареф'єва та Д. Городянська доводять, що економічна стійкість підприємства є сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурних складових, об'єднаних однією метою, яка передбачає створення, забезпечення та підтримку загального сталого функціонування підприємства [3].

П'ятий підхід, прихильниками якого є С. Анохіна, В. Гросула, О. Колодізева, В. Медведєв, К. Нужний, Ю. Сімех, А. Туєва та Ю. Цямрюк, передбачає трактування економічної стійкості через досягнення та збереження рівноваги. Так, В. Медведєв [10] визначає це поняття як рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, який забезпечує стабільну прибутковість і нормальні умови для розширеного відтворення в тривалій перспективі з врахуванням найважливіших зовнішніх і внутрішніх чинників.

Поруч із охарактеризованими підходами до трактування доцільно розглянути два різновиди стійкості, а саме статичну й динамічну [11]. Перша ототожнюється зі спокоєм, пасивністю; друга – з динамічною зміною.

На наш погляд, статична форма стійкості як економічної категорії пов'язана із станом рівноваги підприємства, який зберігається, незважаючи на вплив дестабілізуючих внутрішніх і зовнішніх чинників. У тлумачному словнику подано таке визначення терміну «рівновага»: 1) стан спочинку, у якому знаходиться будь-яке тіло, система під впливом рівних, протилежно спрямованих сил; 2) стійке співвідношення між чим-небудь [7]. Отже, стійкість як якісна характеристика системи відображає можливість збереження системи у стані рівноваги або її здатність зрівноважуватися після будь-якого впливу.

Необхідно зауважити і на те, що стан рівноваги характерний для систем, що не мають зв'язків із зовнішнім середовищем, тоді як для відкритих систем (до яких належать і людина, і суспільство, і національна економіка, і підприємство) рівновага можлива лише як мить у процесі постійних змін. Важливо, що рівноважні системи не здатні до розвитку та самоорганізації, оскільки подавляють відхилення від свого стаціонарного стану, тоді як розвиток і самоорганізація передбачають якісні зміни.

Узагальнене визначення поняття «стійкості» стосовно стану рівноваги динамічної системи запропонував А. Ляпунов. Рівноважний стан, на думку цього вченого, буде стійким, якщо для будь-якої заданої області припустимих відхилень від стану рівноваги (область ε) можна зазначити таку область σ (яка є станом рівноваги), за якої траєкторія будь-якого руху, розпочатого в області σ , ніколи не досягне межі області ε [12].

Попри наявність чіткого взаємозв'язку між стійкістю та рівновагою потрібно зауважити, що рівновага є вужчим поняттям в порівнянні із стійкістю. Більш того, рівновага є однією з основних умов стійкості [13].

З урахуванням нестабільності зовнішнього середовища та внутрішніх процесів, що спричинені розвитком системи, постійно утримувати рівноважний стан є неможливим, а відтак, стан стійкості слід розуміти як здатність економічної системи, яка піддалася несприятливому відхиленню за межі її допустимого показника, повернутися до стану рівноваги за рахунок власних ресурсів, позики, перепрофілювання виробництва тощо [5]. Для досягнення таких цілей керуючий орган повинен забезпечувати утри-

мання в межах допустимих значень і часових інтервалів відхилення від заданих параметрів системи, тобто утримувати об'єкт управління в стані рівноваги, передбаченої правилами функціонування.

Динамічна стійкість, на наш погляд, пов'язана із таким поняттям, як «адаптивність». Так, Г. Козаченко, В. Пономарьов та О. Ляшенко [14] вважають адаптацію основним способом забезпечення економічної безпеки підприємства, адже за великої розмаїтості й динамічності виробничо-господарської діяльності пристосовуваність (адаптивність) системи до різних змін факторів зовнішнього і внутрішнього середовища стає одним з головних критеріїв підтримки сталого безпечного стану.

Стосовно економічних і виробничих систем адаптивність варто трактувати ширше, насамперед через цілеспрямований характер змін пропорцій у системі та її підсистемах. У зв'язку з цим В. Самочкін [15] адаптивність розуміє як процес цілеспрямованої зміни параметрів, структури і властивостей об'єкта у відповідь на зміни, що відбуваються, а адаптацію – як процес пристосування структури і функцій системи до умов зовнішнього середовища.

У процесі управління підприємством адаптацію необхідно розглядати як складне поняття, що включає: різноманітність умов, до яких може пристосуватись система (адаптивність); здатність системи виявляти цілеспрямовану поведінку пристосування в складних середовищах (здатність до адаптації); і сам процес такого пристосування. При цьому доцільно розмежовувати адаптивність в умовах різноманітних якісних станів підприємства (перехідний процес) і в межах одного стану (сталий процес) [16].

Відповідно до зазначених тверджень, стійкість полягає у спроможності підприємства підтримувати означений режим функціонування й повертатися в безпечне становище. У свою чергу, адаптація – внесення змін у діяльність і структури підприємства з метою збереження його як соціально-економічної системи. Основними передумовами функціонування та розвитку підприємства є забезпечення його стійкості через дотримання умов рівноваги, а при зростанні впливу зовнішнього середовища й неможливості контролю змін у внутрішньому середовищі – здійснення адаптації для збереження самої системи та приведення її структури й наявних ресурсів у відповідність до нових умов функціонування.

Висновки. В складних умовах ведення господарської діяльності для більшості вітчизняних підприємств життєво важливим є вирішення проблеми економічної стійкості, що уможливорює не лише збереження бізнесу, але й формування підґрунтя для розвитку.

Основою економічної стійкості мають стати управлінські рішення, спрямовані на забезпечення рівноваги підприємства, тобто на відстеження змін та недопущення суттєвих відхилень, які б спричинили значні втрати та загрожували реалізації економічних інтересів. Водночас за результатами діагностики зміни середовища функціонування доцільним є

розроблення програми адаптації підприємства, яка, будучи контрольованою, в найбільшій мірі сприяла би ефективному використанню наявних ресурсів та додаткових ринкових можливостей для забезпечення розвитку.

На нашу думку, управління економічною стійкістю потрібно розглядати як важливу складову системи управління, орієнтовану на протидію зовнішнім і внутрішнім загрозам, забезпечення ефективного використання усіх наявних ресурсів та уможливлення розвитку через взаємоузгодження інтересів підприємства та навколишнього середовища.

Важливим завданням подальших досліджень є розроблення та удосконалення механізмів управління економічною стійкістю підприємства із врахуванням поточних умов господарської діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Статистичний щорічник України за 2013 рік / За ред. О.Г. Осауленка // Держкомстат України. – К. : Техніка, 2014. – 566 с.
2. Алексеенко Н.В. Устойчивое развитие предприятия как фактор экономического роста / Н.В. Алексеенко // Экономика і організація управління : зб. наук. праць. ; під. заг. ред. П.В. Єгорова. – Донецьк : ДонНУ, Каштан, 2008. – № 3. – С. 59–65.
3. Ареф'єва О.В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення / О.В. Ареф'єва, Д.М. Гордянська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8(86). – С. 83–90.
4. Іванов В.Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств (на прикладі підприємств машинобудівного комплексу) / В.Л. Іванов. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2005. – 266 с.
5. Севастьянов А.В. Оценка экономической устойчивости предприятия / А.В. Севастьянов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mte.ru/w6.nsf>.
6. Ожегов С., Шведова Н. Толковый словарь русского языка / С. Ожегов, Н. Шведова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ozhegov.info/slovar/>.
7. Новый тлумачний словник української мови : у 4-х т. Т. 4. / Укл.: проф. В.В. Яремко, к. філ. н. О.М. Сліпущко. – К. : Аконті, 1998. – 944 с.
8. Кульбида В.В. Определение устойчивости производства / В.В. Кульбида, Л.Г. Кульбида // Земледелие. – 1994. – № 1. – С. 41–42.
9. Ревчун Б. Економічне зростання чи економічний розвиток / Б. Ревчун // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 85–88.
10. Медведев В.А. Устойчивое развитие общества: модели, стратегия / В.А. Медведев. – М. : Академия, 2001. – 267 с.
11. Швиданенко Г.О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства / Г.О. Швиданенко, О.І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2002. – 192 с.
12. Кизим М.О. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства : [монографія] / М.О. Кизим, В.А. Забродський, В.А. Зінченко, Ю.С. Копчак. – Х. : ІНЖЕК, 2003. – 144 с.
13. Равновесие и неравновесие социально-экономических систем / Под ред. акад. А.И. Добрынина, проф. Д.Ю. Миропольского. – СПб. : СПбГУЭФ, 1998. – 342 с.
14. Козаченко Г.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизмы обеспечения : [монография] / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарев, О.М. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.
15. Самочкин В.Н. Гибкое развитие предприятия. Анализ и планирование / В.Н. Самочкин. – М. : Дело, 1999. – 336 с.
16. Сатановский Р.Л. Организационное обеспечение гибкости машиностроительного производства / Р.Л. Сатановский. – Л. : Машиностроение, 1987. – 96 с.